

Els museus locals sota la Llei de museus

Pere Izquierdo
tècnic de l'Oficina de Patrimoni de la Diputació de Barcelona

1

1. Museu de Terrassa. Castell-cartoixa de Vallparadís. Fotografia: Museu de Terrassa (Josep Rosaura)

En Catalunya, como en muchos otros países, los museos locales representan más de dos terceras partes de las instituciones museísticas y han sido los municipios quienes tradicionalmente se han encargado de este patrimonio, incluido aquel que, cualitativa o geográficamente, no les correspondería afrontar en solitario. A pesar de esto, sorprende que la Ley de museos les dedique tan poca atención. En general, podemos decir que los museos locales son ahora más numerosos y disponen de más medios que quince años atrás. Pero hay que preguntarse si tales progresos pueden atribuirse a la aplicación de la Ley de museos o si, en realidad, se han producido a pesar de esta ley, o independientemente de su existencia. Durante mucho tiempo, los museólogos hemos afirmado y repetido que esta ley no nos complacía, pero que, al menos, se aplicase para ver

A Catalunya, com en molts altres països, els museus locals representen més de dues tercers parts de les institucions museístiques. Dels 100 museus inclosos al registre de museus al gener del 2005, 67 són de titularitat municipal¹. D'aquests, la meitat són de caràcter local o comarcal, i l'altra meitat són museus monogràfics. No hi ha dades tabulades sobre la titularitat de les 320 col·leccions censades pel Servei de Museus de la Generalitat, però és probable que la proporció corresponent als municipis sigui equivalent o encara superior. A la demarcació de Barcelona, els ajuntaments intervenen en la gestió del 70% del conjunt dels museus i de les col·leccions.

El concepte de museu local uneix, segons la Llei de museus, dues accepcions. D'una banda, són museus locals «els promoguts i mantinguts pels ens locals de Catalunya»; per l'altra, els que tenen un «plantejament i contingut» que ofereix «una visió global de la història, de les característiques humanes i naturals o de la riquesa patrimonial d'una comarca, d'una població o d'una part especialment definida del territori»² (art.29).

En un país mancat d'infraestructures culturals supralocals, els municipis s'han fet càrrec tradicionalment de la defensa, la protecció i la difusió del patrimoni, inclòs aquell patrimoni que qualitativament o geogràfica no els correspondria afrontar en solitari.

¹ Informació facilitada pels tècnics de la Direcció General de Patrimoni Cultural, que agraïm sincerament.

² Llei 17/1990, de 2 de novembre, de museus, article 29.

si al final acababa funcionando. Parece que ha llegado el momento de renunciar a ello y de empezar a solicitar una nueva ley más respetuosa con una realidad museística que, en Catalunya, todavía es esencialmente local.

In Catalonia, as in many other countries, local museums represent more than two thirds of its museum institutions. Municipal institutions have traditionally been entrusted with looking after this heritage, including many that in qualitative or geographical terms should not have to do so alone. In spite of this, it is curious how little attention they are given in the Museums Act. In general, there are more and better-resourced local museums now than fifteen years ago. But can this progress be attributed to the application of the Museums Act, or has it really happened in spite of or quite apart from the act? For a long time we museologists have been saying that while we did not like this act, at least it should first be applied to see if it worked. It seems the time has come to give up on it, and start to demand a new law more respectful of a museological reality that, at least in Catalonia, is still essentially local.

En aquest article, considerarem museus locals tots aquells serveis municipals o totes aquelles institucions que persegueixen les finalitats pròpies dels museus segons la Llei i la definició de l'ICOM, independentment del fet que hagin estat classificades com a museus a l'hora d'inscriure-les al Registre de Museus de Catalunya o que n'hagin estat excloses i siguin oficialment considerades col·leccions.

ELS MUSEUS LOCALS A LA LLEI DE MUSEUS

Considerant l'especial importància que els museus locals han tingut històricament al nostre país, és ben curiós que la Llei de museus encara vigent els dediqui tan poca atenció:

- l'últim paràgraf del preàmbul reconeix els serveis prestats en aquest àmbit per les corporacions locals, en la seva «meritòria tasca de suplència davant la manca d'institucions d'àmbit nacional». A partir de la Llei, segons el sisè paràgraf del mateix preàmbul, els museus locals tindran un paper complementari dins l'estructura museística del país, encara que se'ls reconeix «un paper decisiu com a potenciadors de la dinàmica cultural de cada territori».
- l'article 19 classifica els museus en cinc categories: nacionals, d'interès nacional, comarcals i locals, monogràfics i altres museus.
- l'article 29 és l'únic que es dedica amb cert detall als museus locals, tot definint-los, enumerant les seves funcions i establint que «els ajuntaments han de participar en la gestió del museu local corresponent».
- l'article 31 estableix que un museu serà considerat comarcal, local o monogràfic segons la resolució d'inscripció al registre de museus.
- l'article 32 encarrega al Departament de Cultura de la Generalitat que estableixi anualment un programa d'ajuts econòmics als museus locals, comarcals i monogràfics, així com «l'ajut tècnic que els museus sol·licitin, després de l'informe favorable de la Junta de Museus, d'acord amb el pressupost d'aquest programa». Indica també que el programa s'elaborarà «amb criteris que condueixin a la millora quantitativa i qualitativa dels fons museístics de Catalunya» (dels serveis museístics no en diu res). Finalment, obre la possibilitat que alguns museus comarcals, locals i monogràfics esdevinguin seccions dels museus nacionals.
- La disposició addicional cinquena transfereix a la Generalitat els museus i els serveis museístics de les diputacions provincials, que també són administracions locals.

I aquí s'acaben els esments específics de la Llei de museus als museus locals. Sis esments de les 56 disposicions i articles de què consta el text. És obvi que els legisladors estaven més preocupats per la construcció del coronament del sistema, els museus nacionals, que no pas per la base de la piràmide que es començava a construir³.

La veritat és que cap d'aquests articles que fan referència als museus locals no ha tingut tanta influència sobre la realitat d'aquestes institucions com l'article 5, el que estableix el Registre de Museus de Catalunya, i el reglament que se'n va derivar. L'establiment d'un mínim procediment coercitiu en forma d'inspeccions va posar de manifest davant les autoritats locals el grau de desgavell dels seus museus, i va ser un bon ajut per aconseguir aquelles millores que el reglament clarament exigia i que gairebé cap museu no complia.

Perquè la situació dels museus locals distava molt de ser l'òptima, que és una manera fina de dir que era, en general, bastant lamentable.

Una temptativa de sistematització: *El Llibre blanc*

Poc després del restabliment de la Generalitat de Catalunya, el 17 d'octubre del 1980 es creà per decret el Servei de Museus, per tal de «vetllar pel funcionament correcte dels museus catalans». Quatre anys més tard, el Servei publicava una proposta coherent i comprensiva per al conjunt dels museus catalans, dins el denominat *Llibre blanc dels museus de Catalunya*.⁴ S'hi proposava un model que consistia a distribuir els centres museístics per nivells i per àrees, intentant trobar un punt mitjà entre l'excessiva dispersió i la concentració en pocs punts. Aquest punt mitjà es fixava a la comarca, fins a l'extrem que s'afirmava, taxativament, que «el concepte de museu comarcal se'ns presenta com a científicament correcte i culturalment rendible».

Els museus locals havien d'obtenir la seva «realització integral» mitjançant els serveis del museu comarcal corresponent. Museus comarcals i locals s'agruparien en un organisme de nova creació, la Xarxa de Museus de Catalunya, i, tots plegats, participarien en la constitució i gestió dels museus nacionals.

El Llibre blanc ja preveia una de les causes per les quals havia de morir aquest plantejament: feien falta mitjans suficients per a «les adquisicions, la documentació i l'estudi, la conservació i la restauració, la difusió en tots els seus àmbits i la formació del personal». Se suposava que la Generalitat havia de complementar l'esforç econòmic que els municipis feien amb els seus museus, i invertir en alguns d'aquests museus per tal que esdevinguessin veritables centrals de serveis museístics comarcals. En

³ SOLÉ, Daniel: "El sistema museístic català", dins Dossier de Patrimoni Cultural, 89, gener de 1997, p. 10-11; en resposta a TRULLÉN, Josep Maria: "Museus locals i comarcals. Vers l'especialització", dins Dossier de Patrimoni Cultural, 88, desembre de 1996, p. 10-11.

⁴ GENERALITAT DE CATALUNYA - Subdirecció General de Museus, d'Arts Plàstiques i d'Arqueologia - Servei de Museus: *Llibre blanc dels museus de Catalunya. Criteris per a l'organització del patrimoni museístic del país*, Barcelona, 1984.

2

3

2. Ecomuseu de les Valls d'Àneu. Fotografia: Vargués
3. Casa Espanya. Museu de l'Hospitalet. Fotografia: Museu de l'Hospitalet

conseqüència, es van començar a constituir museus amb aquesta denominació⁵. El fet, però, és que les xifres destinades als museus locals per l'administració autonòmica han estat sempre absolutament ridícules, i que les inversions necessàries per a la construcció de la Xarxa de Museus Comarcals mai no varen arribar.

Les propostes del *Llibre blanc* preveïen una àmplia política de conservació preventiva, amb uns tallers centrals al Centre de Conservació i Restauració de Béns Culturals Mobles de Sant Cugat; tallers de restauració comarcals; unitats mòbils de restauració, i la contractació de nombrosos professionals externs. Es postulava l'establiment d'un sistema de documentació «racional i eficaç», informatitzat, que permetés planificar les polítiques d'adquisicions, la gestió de les col·leccions, la difusió de la informació, i la preparació d'exposicions; la millora de les condicions de seguretat dels museus mitjançant cursos de formació, projectes de seguretat i instal·lacions de sistemes d'alarma; l'estudi dels públics dels museus per tal de millorar els serveis de difusió, tot coordinant-los i mancomunant-los; la formació i professionalització del personal tècnic; la inserció dels museus dins les estructures d'investigació i recerca...

El Llibre blanc també proposava la creació de cinc grans museus nacionals, que estendrien els seus serveis a tot el país i en donarien una visió global, cosa que comportaria una redistribució del patrimoni del país: el Museu d'Arqueologia de Catalunya; el Museu d'Art de Catalunya; el Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya; el Museu de Ciències Naturals de Catalunya, i el Museu Nacional Català Interdisciplinari, que seria la clau de volta de la Xarxa de Museus de Catalunya⁶. Aquests museus nacionals es plantejaven com a bastits des de baix i s'anunciava la participació dels museus locals i comarcals en la seva gestió.

⁵ El 2005, tan sols cinc museus estan classificats com a comarcals al Registre de Museus de Catalunya.

⁶ Idea desenvolupada per Josep Guitart a ATMC: "Primeres Jornades de Museologia", (Montserrat-Montblanc, 1981) Barcelona, 1985.

En parlar de la situació dels museus locals a Catalunya als anys vuitanta, calia parlar d'aquesta proposta del Llibre blanc, perquè s'hi ofería una proposta de model integral -evidentment discutible- per als museus del país, en la qual els museus locals es consideraven un element important i la base de tota la Xarxa. Els bons propòsits del *Llibre blanc* foren abandonats abans de la redacció de la Llei de museus, de manera que aquesta se centrà, bàsicament, com hem vist al principi d'aquest text, en els museus nacionals, que quedaren reduïts a tres.

LA SITUACIÓ DELS MUSEUS LOCALS ABANS DE LA LLEI DE MUSEUS

Encara que disposem de diversos treballs sobre l'estat dels museus catalans a la dècada dels vuitanta, manquen dades estadístiques sobre la situació concreta dels museus locals. Recentment, Carles Vicente ha publicat un treball extens i exhaustiu sobre l'evolució dels museus locals durant els darrers trenta anys⁷. És un article imprescindible, que recull tots els grans temes de discussió que han mogut debat durant aquest període.

El 1980, paral·lelament a la creació del servei de museus, es presentà a la IV Assemblea de Museus, que tingué lloc a Tarragona, un informe de la Comissió de Museus Locals i Comarcals en el qual es feia un balanç de la situació. Per fer-nos una idea del punt de partida, en aquell moment, de més de 200 museus locals i comarcals que hi havia, pràcticament només estaven professionalitzats els pertanyents a l'Ajuntament de Barcelona o a la Diputació de Barcelona⁸.

Els responsables de la Generalitat, el 1981, consideraven gairebé «un luxe privat» els museus locals, i exigien que qui en volgués tenir els tingués en condicions, però a canvi prometien que les ajudes no serien almoines i que es garantiria l'assistència tècnica per part dels museus comarcals.

Al juliol del 1982, la creació de la Xarxa de Museus Comarcals va originar moltíssimes expectatives en els responsables dels museus locals, que esperaven disposar molt aviat d'uns serveis tècnics i d'un sistema racional d'ordenació museística⁹. Com hem vist, aquestes expectatives arribaren al seu punt culminant amb la publicació del *Llibre blanc dels museus de Catalunya*.

La Xarxa de Museus Comarcals, per bé o per mal, no va arribar mai a gaudir de l'impuls necessari per a la seva implantació amb èxit. Els museus que s'hi van acollir tenien massa feina a posar-se ells mateixos al dia, i massa pocs recursos per intentar acomplir el paper d'ordenació, suport i racionalització dels museus locals que se'ls havia atribuït. Incapaç d'oferir serveis als municipis, infradotada econòmicament, escassa de personal

⁷ VICENTE, Carles: "La democràcia i les polítiques municipals de la memòria", dins *Identitat local i gestió de la memòria*. Actes del VII Congrés d'Història Local de Catalunya, L'Avenç, Barcelona, (2003) 2004, p. 81-112.

⁸ ATMC: "Documents per a la història de l'Assemblea de Museus de Catalunya", document de treball, 1984.

tècnic, desconnectada de les sinergies que es produïen al món local i mancada de mecanismes de racionalitat, planificació i coordinació¹⁰, la Xarxa patí una llarga agonia i fou enterrada el 1990.

A la segona meitat dels anys vuitanta, els museus locals adquiriren un paper marginal dins la política museística de la Generalitat de Catalunya, almenys en la pràctica i en les partides pressupostàries, de manera que el seu finançament adequat quedà en mans de la bona voluntat de les administracions locals.

En aquell mateix període, els ajuntaments del país estaven ocupats a solucionar mancances bàsiques urbanístiques, de serveis i d'equipaments, heretades de la llarga dictadura franquista. Dins d'aquest panorama, els museus eren un element més pendent de posar al dia, i no precisament el més prioritzat. No és estrany, doncs, que els responsables dels museus tinguessin grans dificultats per obtenir els recursos necessaris per solucionar les seves mancances: la Generalitat hi destinava quantitats literalment simbòliques i els ajuntaments els veien sovint com una càrrega, més que no pas com una eina per executar una política patrimonial i de difusió cultural.

No deixa de ser paradoxal que, en un país que es justifica ell mateix per la seva especificitat cultural, els recursos destinats a la cultura en general i al patrimoni i els museus en particular hagin estat tan extremadament migrats en uns anys en què eren especialment necessaris.

No disposem de dades exhaustives de tot el país per a l'època en què es redactà la Llei de museus, però hi ha un interessant estudi, bastant aprofundit, sobre els museus de les comarques barcelonines, el *Cens de museus dels municipis de Barcelona 1987-1995*, realitzat per la Diputació de Barcelona i publicat per Daniel Solé¹¹.

El cens del 1987 identificà a les comarques barcelonines, fora de la ciutat de Barcelona, 52 museus o col·leccions locals i 16 projectes de museu. A partir d'aquest inventari, el 1988 es va fer una radiografia exhaustiva a partir d'un qüestionari de 52 pàgines. El 1991 s'hi comptaven ja 120 museus, col·leccions i extensions de museus, dels quals n'hi va haver 68, els més ben equipats, que van contestar el qüestionari.

El cens feia un estudi evolutiu i detectava el gran creixement que havia experimentat el nombre de museus i col·leccions locals des de l'adveniment de la democràcia; de vegades creats amb més imatge i bona voluntat que no pas mitjans, així com un cert alentiment a la dècada dels 90, atribuït a la major consciència de les obligacions que comporta mantenir un museu.

Curiosament, la ciutat de Barcelona disposava d'un bon nombre de museus

⁹ TARRATS, Francesc: "La Xarxa de museus de Catalunya", dins Els museus, entre el col·leccionisme i la professionalització, "Plecs d'Història Local", 24, Barcelona, 1989. BALLART, Josep: "Dues paradoxes i molt camí per fer", dins Els museus, entre el col·leccionisme i la professionalització, "Plecs d'Història Local", 24, Barcelona, 1989.

¹⁰ VICENTE, C.: La democràcia..., p.100.

¹¹ SOLÉ LLADÓS, Daniel (ed.): Cens de museus dels municipis de Barcelona, 1987-1995, Diputació de Barcelona, 1995.

4. Museu de Mataró. Fotografia: Canal

creats entre el 1958 i el 1970, i pràcticament paralitzà del tot l'aparició de nous museus en època democràtica, fins que la febre olímpica i la transformació de la ciutat en pol turístic començaren a justificar nous projectes.

L'any 1987 hi havia a Catalunya 258 museus o institucions similars, repartits en 152 municipis dels 940 del país. El 16,71% dels municipis disposava de «museu». A les comarques barcelonines eren 82 municipis de 308, corresponents als 26,6% dels ajuntaments, que reunien el 77,14% dels habitants i mantenien un total de 166 equipaments.

També es detectava una gran precarietat pressupostària; l'existència d'un 67% de col·leccions de caràcter pluridisciplinari, un nivell baix de documentació de les col·leccions; l'existència d'un 58% de museus que compartien edifici amb altres serveis; l'escassa superfície museística (gairebé la meitat no arribava a 250 m²); el baix nivell de seguretat; les males condicions climàtiques (només un 7% especificava els mecanismes de control). Només el 14% tenia personal administratiu, i només 29 museus tenien conservador(s). En relació amb el públic, es constata el baix nivell general de la freqüentació.

Entre el cens del 1987 i el del 1993 aparegueren 16 museus i en desaparegueren 3. L'any 1993, hi havia 184 equipaments museístics, o equiva-

lents, a la demarcació de Barcelona. Dels 127 de fora de la capital, només 30 tenien un pressupost de més de 5 milions de pessetes (30.000 €). En aquell moment, es detectava ja una tendència a la singularització dels equipaments i a l'especialització de les col·leccions, així com la forta irrupció de la temàtica industrial.

El cens de museus acabava amb un final de fort contingut reivindicatiu, que es pot considerar encara vigent en moltes de les seves observacions.

Malgrat la gravetat de la situació general dels museus locals, cal dir que als anys vuitanta s'observa un progrés constant en diferents aspectes, com el pressupostari o el de la professionalització, que no es pot atribuir ni al migrat suport de la Generalitat, ni a una legislació que encara no existia, ja que els projectes de Llei de museus del 1983 i el 1987 varen fracassar.

Als anys vuitanta, els museus catalans en general, i els locals no n'eren pas excepció; dedicaven els seus magres recursos a tasques preferentment internes, i amb algunes excepcions notables la seva incidència social es podia considerar molt moderada. Bona part de la societat i del món polític els percebia com a ròncs magatzems de coses velles, on es reunien grups de gent estranya, arqueòlegs, historiadors, biòlegs o col·leccionistes, que els feien servir de local per a recerques suposadament científiques sense cap benefici aparent per a la comunitat local que els acollia i mantenia.

Sovint, els responsables dels museus, aclaparats davant la desproporció entre les necessitats i els mitjans, prioritzaven la realització de tasques bàsiques de recerca i de documentació, que tan sols es podien assolir a mitges amb els mitjans disponibles, per damunt de la dimensió divulgativa i educativa. És un fet que eren comptats amb els dits d'una mà, i encara en sobraven, els museus que disposaven d'un departament d'educació o una persona que s'hi dediqués en exclusiva; i cal reconèixer que en alguns museus hi havia la sensació que el públic més aviat molestava. El fet que els vigilants fossin sovint vells funcionaris franquistes a l'espera de la jubilació encara feia més intensa aquesta sensació.

Al voltant del 1990 es produeix un moviment renovador en alguns museus locals, amb una certa reacció davant d'aquesta situació i una voluntat de tractar el patrimoni de forma integral¹², en línia amb els conceptes d'ecomuseu i de museu dispers que ja feia anys que dominaven els corrents museològics internacionals. En alguns casos remarcables s'intenta, no sempre amb l'èxit desitjable, situar els museus com a dinamitzadors del patrimoni i integrats dins les polítiques culturals municipals.

En alguns museus, la reacció contra la situació d'aïllament comportà, per desgràcia, l'abandó parcial de les tasques internes, de recerca, de docu-

¹² COLLIN, G. & al.: "El patrimoni integral", dossier de la Revista de Girona, 159, juliol-agost de 1993.

mentació i de conservació, que fins llavors eren teòricament prioritàries. Quan els museus s'aboquen a les activitats públiques més lluïdes, poden aconseguir un cert reconeixement social i polític immediat, que es pot traduir en millores en els pressupostos, però en general tenen dificultats per mantenir un equilibri amb les tasques internes, que són tan necessàries com invisibles externament. Per contra, si algun museu ha continuat centrat en la recerca, i massa abocat a les tasques internes, ha quedat completament desplaçat de l'atenció política i, en conseqüència, ha patit greus dificultats pressupostàries i d'ubicació dins les polítiques municipals, si no ha arribat al límit de la desaparició.

ELS EFECTES DE LA LLEI DE MUSEUS

Certament, l'evolució dels museus locals catalans, especialment els de fora de la ciutat de Barcelona, ha estat espectacular en els darrers quinze anys. La seva professionalització ha avançat de forma imparable i, amb alguna trista excepció, irreversible. Els serveis han millorat considerablement i els públics s'han disparat, i el món educatiu hi ha tingut molt a veure, en bona part gràcies a l'aplicació d'una llei d'educació -la injustament infamada LOGSE- que per primer cop integrava en l'ensenyament continguts específicament locals, tant dins el plantejament general de les matèries, que parteixen del coneixement del medi immediat per anar cap a allò més general, com amb la creació de cursos optatius sobre aspectes concrets d'aquest medi, en forma de crèdits variables¹³.

És evident que els museus locals estan en una posició immillorable per exercir funcions molt útils socialment i cultural en tot allò que tingui a veure amb la socialització, el coneixement de l'entorn, la identitat local, l'aproximació a la història, a l'art i a la ciència a partir d'allò proper i concret,... L'aprofitament d'aquest ampli ventall d'oportunitats ha estat molt desigual segons els museus, en funció de la bona voluntat i la perspicàcia dels responsables tècnics i polítics. En aquest punt, és probable que l'oferta de serveis generada pels museus vagi molt per darrere de la demanda social.

En general, podem dir que els museus locals són ara més nombrosos i més grans, són més visitats i tenen més mitjans, més personal i millors col·leccions que quinze anys enrere. Cal demanar-se, però, si aquests progressos poden ser atribuïts a l'aplicació de la Llei de museus o si en realitat s'han produït malgrat aquesta Llei, o amb independència de la seva existència.

Com ja ha estat assenyalat, la Llei de museus ignorava la realitat museística local i comarcal i trencava la política inicial de la Generalitat en aquesta matèria¹⁴, impulsant els grans equipaments concentrats a Barcelona¹⁵ i els museus diocesans. A aquest desequilibri de la Llei, cal afegir-hi, com ha remarcat Ramon Sagués¹⁶, el seu incompliment parcial,

5. Museu de Granollers. Fotografia: Eloi Bonjoch

¹³ PARDO, J.: "Museu i entorn territorial", dins *Perspectiva escolar*, 151, gener 1991.

¹⁴ SOLÉ, M.: "La reconversió i dinamització dels museus locals i comarcals i la seva coordinació", dins *Urtx*, revista cultural de l'Urgell, 8, 1995.

¹⁵ IINIESTA, Montserrat: "Història i Museus", dins *Barcelona, Metròpolis Mediterrània*, 55, abril-juny 2001.

¹⁶ SAGUÉS, R.: Consideracions sobre l'aplicació de la llei de museus i els seus efectes en la gestió del patrimoni cultural, Girona, 2001 (<http://www.fmc-net.org/document.php?id=431>).

aparentment deliberat, en relació amb el suport als museus locals: les partides d'ajuts han estat irrisòries, la planificació inexistent i els Serveis d'Atenció Museística no es van arribar a crear mai, llevat del de Girona, que mai no disposà dels mitjans i el personal necessaris per al seu funcionament.

Si bé és cert que l'article 6.3 de la Llei encomana de forma genèrica a les administracions públiques que procurin per la millora de les instal·lacions i els mitjans dels museus i per l'increment dels fons museístics, també ho és que els progressos de molts museus locals es poden atribuir més aviat a l'empenta de responsables tècnics convençuts d'allò que calia fer. Quan aquesta empenta ha estat en conjunció amb la presència d'un responsable polític suficientment sensible (en comptats casos fins i tot entusiasta), llavors és quan els museus han progressat.

En un primer moment, els informes resultants de les inspeccions del Registre de Museus van ser molt i molt útils a aquests tècnics per fer tocs d'atenció als responsables polítics. Però aquest efecte positiu es va esvaïr ben aviat, a mesura que aquests responsables descobrien els escassos o nuls beneficis que comportava passar el Registre.

Per l'altre costat, les col·leccions que quedaven excloses del registre no tan sols quedaven fora de l'empara de la legislació, sinó que la no inscripció ha pogut en alguns casos devaluar-ne el prestigi i la imatge, cosa que no afavoreix que els responsables polítics s'interessin en la seva millora.

Per acabar-ho d'adobar, la Generalitat de Catalunya va traspasar els serveis museístics als consells comarcals, que no disposaven ni disposen de personal tècnic especialitzat, tot valorant les activitats museístiques en quantitats absolutament ridícules (el 2002, 2.853 € de mitjana per a cada consell¹⁷). En conseqüència, el panorama actual dels museus locals continua essent enormement deficitari en molts aspectes.

Encara que seguim sense disposar de dades específiques sobre els museus locals a escala catalana, creiem que els resums estadístics oferts a la premsa anualment per l'Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona són força il·lustratius de la situació general¹⁸. Cal advertir que es tracta de dades sobre un conjunt seleccionat, els museus integrats a la Xarxa de Museus Locals que ha impulsat aquesta Diputació en els darrers anys¹⁹. Són museus o col·leccions locals que tenen com a mínim un interlocutor tècnic contractat i que gaudeixen del suport polític necessari per establir un conveni de col·laboració d'aquest nivell. No hi ha dades per a les col·leccions i els petits museus locals, gestionats per grups o associacions de voluntaris, però és evident que la seva situació és molt pitjor que la que descriurem i que la legislació els ha deixat del tot desemparats.

¹⁷ 117.108,02 _ a repartir entre tots els consells comarcals, segons GENERALITA DE CATALUNYA: Memòria del Departament de Cultura 2002, p.153 (<http://cultura.gencat.net/publicacions/docs/memoria2002.pdf>)

¹⁸ S'han utilitzat, bàsicament, les dades de DIPUTACIÓ DE BARCELONA: Dossier de premsa: Balanç de l'Àrea de Cultura 2004, p. 11-13 (<http://www.diba.es/prem/GetBlob.asp?id=325>)

¹⁹ DIPUTACIÓ DE BARCELONA: "Dossier de Patrimoni", 118, p.3-5. (<http://www.diba.es/pdfs/dos118.pdf>) i <http://www.diba.es/opc/xml.asp>

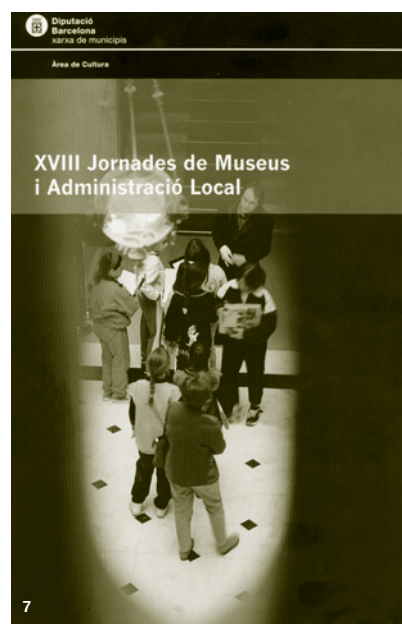
La Xarxa de Museus Locals ha estat desenvolupada a partir de l'any 2001, tot continuant l'experiència de la Comissió de Cooperació de Museus Locals, creada l'any 1990, a partir del nucli organitzador de les I Jornades de Museus i Administració Local (1988): els museus de l'Hospitalet, Granollers, Mataró i Gavà i la Diputació de Barcelona. En el moment de la seva transformació en Xarxa de Museus agrupava 37 museus pertanyents a 29 municipis. Cinc anys després, inclou 50 museus de 40 municipis, amb un total de 90 equipaments i extensions oberts al públic.

Els museus locals que formen part de la Xarxa són molt diversos i amb col·leccions, instal·lacions i mitjans econòmics i humans molt desiguals. Aquesta heterogeneïtat ha obligat a definir polítiques de cooperació i de suport «a la carta», adequades a diferents nivells de necessitats, des dels museus que pràcticament no arriben a les condicions mínimes establertes per la legislació vigent, fins als que intenten aprofundir, estendre i intensificar una funció social ja consolidada. La condició bàsica per formar-ne part és l'existència d'un interlocutor tècnic contractat.

A diferència dels intents de sistematització «des de dalt», la mecànica de treball de la Xarxa es basa en el debat conjunt de problemes i de necessitats, a partir del qual el conjunt dels membres proposa les iniciatives de treball, els programes i els serveis comuns. La Diputació hi dona un important suport tècnic i econòmic.

Des del 1992, aquest grup de museus locals s'ha presentat com «*el Museu més gran de Catalunya*», expressió que no es pot considerar exagerada, ja que en conjunt administren més de 15 Ha de territori i 92.000 m² edificats, amb 36.291 m² d'exposicions permanents, 7.895 m² d'exposicions temporals i 11.036 m² de reserves, constituïdes per uns fons de més de 600.000 objectes. El seu públic conjunt és de 766.039 visitants anuals (2004), sobre un públic potencial directe de 2.156.832 habitants, i el seu fons bibliogràfic conté 151.684 volums especialitzats en museologia, història local, etnologia i art. Hi treballen 313 persones, entre les quals 125 conservadors i tècnics, i gestionen un pressupost de gairebé 14 milions d'euros. Comparativament, el mateix any 2004, el MNAC tenia 141 treballadors, dels quals 60 eren tècnics superiors de nivell A; 247.833 objectes; 366.140 visitants; i unes despeses (sense les inversions de les obres) de 20 milions d'euros²⁰.

La conversió de la Comissió de Cooperació en Xarxa de museus locals partí d'un diagnòstic exhaustiu de tots els aspectes de la realitat dels museus que en formen part²¹, amb l'objectiu de multiplicar les sinergies i permetre la prestació de serveis directes tant a les institucions que en formen part com a la societat en general.

6. i 7. Cartells de les XIII i les XVIII Jornades de Museus i Administració local, organitzades per l'Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona.

²⁰ MNAC: Memòria 2004, Barcelona, 2005.

²¹ OFICINA DE PATRIMONI CULTURAL: Museus en Xarxa: Propostes per a la definició dels serveis de suport als museus locals des de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 2001.

²² DIPUTACIÓ DE BARCELONA: Dossier de premsa: Balanç..., p.11-13.

8. Terracota. Museu de Ceràmica de la Bisbal, Fotografia: Arxiu fotogràfic del Museu de Ceràmica de la Bisbal.

A falta de dades sobre el conjunt dels museus locals catalans, tret de les xifres de públics facilitades per l'antic Servei de Museus, la Xarxa fa públics anualment un conjunt d'indicadors que són vàlids per veure quins són els problemes d'aquests equipaments i com estan evolucionant²².

En primer lloc, cal remarcar que el ràpid creixement de la Xarxa no es deu a l'aparició de museus nous, sinó a la millora de les condicions i de la professionalització de les col·leccions municipals existents. En cinc anys, el personal adscrit als museus locals hauria augmentat en un 32%, i el personal tècnic en un 66%, que no és poc. La *ratio* de personal tècnic per a cada museu ha passat en aquest període d'1,94 tècnics/museu a 2,5, mentre que la de treballadors en general se situa en 6,4. Com a nota negativa, direm que hi ha set museus de la Xarxa que no tenen director formalment nomenat.

Un dels problemes més importants i greus d'aquests museus, que de ben segur és extensible a la resta de museus locals del país, és el baix nivell de documentació dels fons. Per molts esforços que s'hi esmercin des dels museus i des de la Xarxa, la proporció d'objectes pendents de registre no para d'augmentar i s'estima al voltant dels 225.000, un 35% del total dels fons i una mitjana de 4.500 per cada museu. També estan pendents de fer més de 125.000 fitxes d'inventari general. Amb un panorama així, demanar nivells de documentació aprofundits és absolutament utòpic. Pràcticament tots els recursos destinats a documentació cal dedicar-los a la recollida de la informació més elemental sobre els objectes, per tal de poder fer-ne una mínima gestió i control.

En cinc anys, el nombre total d'objectes estimats als fons dels museus de la Xarxa s'ha pràcticament doblat i creix exponencialment, molt per damunt del registre i la realització de fitxes d'inventari general. Si el 2002 hi havia 17 museus a la Xarxa amb el fons inventariat en més d'un 90%, el 2004 només en quedaven 10.

Davant d'aquest problema són necessàries dues classes de respostes: d'una banda, cal prioritzar molt i molt més les tasques de documentació dins la programació de treball dels museus; per l'altra, és necessari establir límits al creixement de les col·leccions. Cal que cada museu defineixi una política d'adquisicions molt més selectiva i que l'apliqui amb rigor, tot restringint el volum d'ingressos a la capacitat real de documentar-los. Els objectes descontextualitzats perdran la major part de llur significació i interès. Si no es poden documentar, no han d'ingressar. I qualsevol ingrés s'ha de produir amb la garantia absoluta que serà documentat immediatament.

Pel que fa als fons acumulats sense documentar, cal fer un esforç suplementari per anar reduint-los, i potser caldria començar a plantejar una modificació legal que permeti l'establiment d'una comissió de desclassifi-

²³ Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents.

cació, similar a la Comissió Nacional d'Accés, Avaluació i Tria Documental dels arxius²³, per tal de facilitar que els objectes descontextualitzats i repetitius es puguin intercanviar amb altres institucions o, en determinats casos, fins i tot comercialitzar.

En qualsevol cas, és absolutament imperatiu reforçar la dedicació i les partides destinades a documentació.

Un aspecte positiu és l'increment de la informatització de les fitxes ja existents, que a la Xarxa de Museus Locals s'ha obtingut en bona part gràcies a un programa de beques, que ha permès de passada formar joves documentalistes i bons coneixedors del DAC, un programa de documentació que destaca per la seva escassa ergonomia. Fa cinc anys, el 50% dels museus de la Xarxa encara no havia iniciat la seva informatització i hi havia 78.359 fitxes en paper pendents de mecanitzar, mentre que el 2004 el 80% dels museus s'estaven informatitzant i el gruix de fitxes que encara estaven en paper era aportat per les noves incorporacions.

Els catàlegs de les biblioteques dels museus locals tampoc no estan gaire al dia, i caldria imitar urgentment les bones experiències que hi ha hagut de col·laboració amb les biblioteques públiques, per tal de controlar els fons i posar-los a disposició del públic local.

Si fa cinc anys el control climàtic de les col·leccions era absolutament minoritari, l'experiència de compres conjuntes d'aparells ha fet que la proporció de museus amb registre ambiental hagi passat del 43% al 64%. És evident, però, que la conservació preventiva i les condicions dels espais on s'emmagatzemen els fons són un altre dels punts febles dels museus locals, i que aquest aspecte ha de ser solucionat. Cal fer veure a qui correspongui que els dipòsits de fons museístics no es poden situar en un espai qualsevol, sinó que aquest ha de reunir unes condicions climàtiques i de seguretat molt específiques si no es desitja la destrucció dels objectes a curt o mitjà termini.

Aquest problema entronca amb el de la documentació i ens recorda que cada objecte que ingressa en un museu genera un cost que cal avaluar i que tenir per segur que es podrà atendre. També és conseqüència de l'oblit de la repercussió econòmica dels ingressos l'existència de grans volums d'objectes pendents de restauració, quan la gran majoria dels museus locals no disposen ni de tallers ni de restauradors. L'externalització d'aquest servei és una solució perfectament vàlida, però té un cost important que no sempre està previst.

I és que la qüestió pressupostària és, com sempre, la mare dels ous. Els municipis de la Xarxa de Museus Locals (XML) destinen als seus museus

9. Museu d'Història de Cambrils. Fotografia: Arxiu del Museu

una mitjana de 6,5 € per habitant, i el pressupost mitjà per museu ronda els 300.000 €. Probablement, caldria doblar aquesta xifra per obtenir resultats òptims, que sens dubte revertirien en beneficis socials i culturals per al conjunt de la població. De totes maneres, aquests 300.000 € anuals es poden considerar com a un mínim estàndard per als municipis mitjans a l'hora de planificar nous museus i de posar al dia aquells que ja existeixen.

No fóra demanar gaire si l'aportació municipal es pogués equiparar amb el que es destina a les festes majors, i tampoc que la Generalitat reconegués pressupostàriament i amb generositat l'interès general de la tasca patrimonial dels museus locals. És evident que els tècnics de la Generalitat no podrien controlar el patrimoni dispers pel territori sense l'ajut, fins ara gratuït, de la gran xarxa de tècnics i de col·laboradors vinculats als museus locals.

L'increment de recursos públics hauria d'anar acompanyat d'un esforç dels museus per millorar el seu autofinançament, que en el cas de la XML fou de prop d'un 8%. És cert que el més d'un milió cent mil euros generat per aquests museus no és una quantitat negligible, però experiències com la de Cercs demostren que es poden obtenir taxes d'autofinançament properes al 50%. En aquest sentit, és molt important que les administracions municipals garanteixin que els recursos generats pels museus es destinaran directament a la millora del finançament dels mateixos museus. Hi ha massa casos en què aquests recursos es perden en el pressupost de l'ajuntament, cosa que desincentiva qualsevol acció destinada a generar fons.

En matèria de recerca, els museus locals catalans han acreditat sobradament la seva solvència en camps molt i molt diversos, des de l'arqueologia a l'enginyeria ambiental, passant per la història, l'etnologia, la botànica, la zoologia, la paleontologia, la ciència i la tècnica... Aquestes tasques de recerca han estat sovint associades a tasques i vocacions molt individuals, i d'altres a equips cohesionats i actius. També han estat suportades bàsicament pels pressupostos locals i potser ja fóra hora que es reconegués i s'articulés a escala nacional aquesta xarxa de petits centres de ciència, alguns dels quals estan especialment preparats per canalitzar fons de Recerca+Desenvolupament.

Pel que fa a la difusió, els museus locals s'han anat especialitzat en bona manera en el públic escolar, que representa al voltant d'una quarta part del públic total. Per tal d'atraure'l, es proposa una oferta cada cop més àmplia de tallers i d'activitats. En els darrers tres anys, els museus de la XML han passat d'oferir una mitjana de 7,7 activitats escolars i 4,8 tallers diferents per museu a oferir-ne 13,5 i 5,5 respectivament. En conjunt ha realitzat més de 9.000 activitats i tallers.

També augmenten cada any el nombre d'exposicions temporals, tant les de producció pròpia com les itinerants. Tot plegat ha comportat un increment progressiu dels públics al llarg dels darrers cinc anys, encara que el 2004 hi hagué una petita inflexió a la baixa potser atribuïble a «l'efecte Fòrum». La mitjana de visitants per museu és d'uns 15.000 anuals, i aquesta xifra es podria considerar el llindar de l'èxit de públic per a un museu local mitjà.

Molt més important que la xifra de públic, i molt més difícil d'avaluar, és la qualitat de les visites. Cal destacar el baix nivell de renovació de les exposicions permanents: una antiguitat mitjana de tretze anys sembla excessiva, i explica que el públic s'interessi cada cop més per les exposicions temporals, tot deixant de banda la visita a la permanent.

UN PAÍS AMB MASSA MUSEUS?

Des de les administracions s'ha dit i repetit, sense que mai ningú no hagi fet una comparativa seriosa, que Catalunya és un dels països amb més densitat de museus per habitant i per quilòmetre quadrat. També s'ha insistit sovint a aquells qui volien promoure un nou museu que al país ja n'hi havia massa i que valia més no plantejar-s'ho.

És evident que crear i mantenir un museu que funcioni correctament té un cost econòmic que no és fàcil d'assumir per als ajuntaments petits, i de vegades tampoc per als mitjans ni per als grans. Si no hi ha la clara voluntat de posar-hi els recursos suficients, és clar que val més no plantejar nous museus. Ara bé, l'argument de l'excessiva densitat de museus es revela més aviat feble quan ens comparem amb països del nostre entorn immediat²⁴:

País	Museus	Població	Habitants/museu	Superfície	Km2/museu
Catalunya (museus registrats) ²⁵	100	6.700.000	67.000	32.000 km2	320
Catalunya (museus + col·leccions)	420	6.700.000	15.952	32.000 km2	76
Escòcia (museus)	170	5.100.000	30.000	77.000 km2	453
Escòcia (museus + col·leccions)	368	5.100.000	13.858	77.000 km2	209
França ²⁷	1285	60.000.000	46.381	544.000 km2	423
Itàlia ²⁸	2739	57.000.000	20.810	301.000 km2	110
Grècia ²⁹	187	11.000.000	58.823	132.000 km2	705
Suïssa ³⁰	937	7.300.000	7.790	40.000 km2	43
Valor mitjà (sense col·leccions)			38.470		342

²⁴ Dades de superfície i població arrodonides, segons l'Institut Suís d'Estadística (<http://www.bfs.admin.ch>) i la Generalitat de Catalunya (<http://www.gencat.net>).

²⁵ Informació oferta amablement pel personal del Registre de Museus de Catalunya de la Direcció General de Patrimoni Cultural.

²⁶ SCOTTISH MUSEUMS COUNCIL: A collective inside. Scottish National Audit Full Findings Report, Edinburgh, 2002 (http://www.scottishmuseums.org.uk/pdfs/Publications/National_Audit_final_report_full.pdf).

²⁷ Museus censats pel Ministeri de Cultura (<http://museofile.culture.fr/>).

²⁸ <http://www.museionline.it/ita/cerca/default.htm>

²⁹ http://www.culture.gr/2/21/toc/index_gr.html

³⁰ Museus que compleixen amb els estàndards de l'Associació de Museus Suïssos (<http://museums-fuehrer.vms-ams.ch>).

10. Museu Municipal de la Pagesia. Castellbisbal.
Fotografia: Arxiu del Museu

És evident que, comparativament, la xifra de museus registrats a Catalunya és més aviat escassa. La relació entre serveis museístics i habitants a Catalunya és la més baixa de la mostra i només es pot comparar amb països fortament centralitzats, amb uns serveis culturals essencialment estatilitzats, com és el cas de França i de Grècia, on els museus locals han patit un escàs desenvolupament. Pel que fa a la relació entre museus i territori, Catalunya se situa en un punt mitjà, però distant d'Itàlia i de Suïssa, fins i tot si es tenen en compte les col·leccions.

Sumant museus i col·leccions, a Catalunya en toca una per a cada setze mil habitants, cosa que ens situa entre les densitats d'equipaments museístics d'Itàlia i de Suïssa, i molt a prop de la relació entre població i museus+col·leccions d'Escòcia. Però cal dir que al nostre país el sac de les col·leccions és extraordinàriament divers i inclou des de veritables museus amb tots els serveis que cal tenir, però que per diverses raons no han passat el Registre de Museus, com són els casos sonats de Cercs, Mollet i Vilafranca del Penedès, fins a humils col·leccions d'antiguitats i relíquies locals més o menys dignes, passant per reculls individuals o col·lectius de veritables rampoines.

Si creiem en els museus locals com a serveis municipals especialitzats en la recerca, la documentació, la conservació i la difusió del patrimoni, no podem afirmar que a Catalunya hi ha massa museus. Dins d'una concepció moderna de patrimoni, entès com el conjunt d'elements que caracteritzen una comunitat i n'expliquen la seva evolució històrica, caldria que tots i cadascun dels municipis de Catalunya disposessin d'alguna mena de servei museístic o similar, capaç de gestionar-lo. Dels 53 municipis de més de vint mil habitants, n'hi ha 40 que ja tenen un o més museus municipals, hagin estat o no registrats, i n'hi ha uns quants més amb projectes de museu avançats. Caldria que la legislació reconegués aquest fet, i establís l'obligatorietat de disposar d'un museu en aquesta franja de població, igual que és obligatori disposar d'una biblioteca. Amb això, els serveis museístics municipals arribarien directament a més del 70% de la població.

Pel que fa a la resta de municipis, els serveis museístics podrien ser establerts mitjançant convenis de col·laboració amb els museus ja existents, o mancomunar-los entre diversos ajuntaments, tot unint esforços per impulsar projectes de museus viables i sostenibles. Cal impulsar models en què tots els municipis se sentin igualment beneficiats, i amb el suport des de les administracions, per tal de llimar les reticències que aquesta mena de propostes poden generar. En determinats casos, els museus de comunitats petites poden ser perfectament viables i sostenibles, com ha estat demostrat a bastament pel Museu de les Mines de Cercs o per l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu³¹.

³¹ ABELLA, Jordi: "El Pirineu és viu", dins "Dossier de Patrimoni Cultural", 90, febrer de 1997, p. 10-11.

Hi ha qui ha alertat del risc de fer museus clònics o massa repetitius si es fan massa museus locals o territorials, sense adonar-se que redueix les moltes funcions d'un museu a la mera funció expositiva, i encara al servei del visitant forà. És evident que les exposicions permanents no han de ser totes iguals i que s'han d'especialitzar en el seu llenguatge expositiu i en els seus continguts, però la funció primera dels museus locals hauria de ser la gestió del conjunt del patrimoni local³², engranada dins les polítiques municipals de cultura, educació, medi ambient, urbanisme, informació, identitat local i immigració, i ben coordinada amb l'arxiu municipal corresponent.

ÉS L'HORA DE FER UN COP DE TIMÓ

Amb la remodelació orgànica i funcional que estan realitzant, els nous responsables de la Direcció General del Patrimoni Cultural ja han manifestat públicament i reiterada la seva intenció d'abandonar la idea dels Serveis d'Atenció Museística que la Llei preveia fa quinze anys i que mai no han arribat a existir. Sembla que es vol canalitzar el suport als museus locals a través dels museus nacionals i de les seves xarxes temàtiques.

Permeteu-me que sigui escèptic sobre l'oportunitat d'aquesta mesura i sobre la capacitat dels museus nacionals per fer aquesta tasca. Tant de bo m'equivoqui. En qualsevol cas, hi ha moltes ombres que caldrà aclarir. Per exemple: què passa amb els museus locals pluridisciplinaris? S'han d'afegir a totes les xarxes? Com es garanteix una política coherent, o sigui el control dels programes de suport des de la Direcció General de Patrimoni Cultural quan un dels museus nacionals és un consorci autònom amb un director que té el mateix rang que un director general? Com es garantirà la participació del personal tècnic i dels responsables polítics dels museus locals en la gestió i en la presa de decisions de les xarxes? Com s'evitarà un excés de jerarquització? Com es canalitzarà l'enorme capital humà, intel·lectual i creatiu dispers pels museus del territori?

I per què es vol renunciar a disposar d'una xarxa de centres de recerca, gestió i dinamització del patrimoni del país, vist d'una manera transversal? No podrien ser els museus locals els ulls, les orelles, els cervells i les mans de la política patrimonial del país?

En qualsevol cas, la renúncia a la constitució dels SAM és també la renúncia a aplicar la Llei de museus. Hem vist que aquesta Llei, a més de deixar sense aixopluc jurídic i administratiu les col·leccions no registrades, menysprea implícitament els museus locals. Si ha arribat l'hora de suprimir l'únic servei que la Llei preveia en suport dels museus locals, potser és que ha arribat també l'hora de canviar la Llei.

³² ESPADALER, Josep: "Quina serà l'aportació dels petits museus a la societat del futur?", dins Aixà. Revista del Museu Etnològic del Montseny, 7, Arbúcies, 2000. ABELLA, Jordi: "El paper del museu en la gestió cultural del territori. L'experiència de l'ecomuseu de les Valls d'Àneu", dins Urtx, revista cultural de l'Urgell, 8, 1995.

Durant molt de temps, els museòlegs hem estat dient i repetint que aquesta Lei no ens agradava, però que almenys s'apliqués per veure si al final acabava funcionant. Les mancances, però, són massa greus. Sembla que ha arribat el moment de renunciar-hi i de començar a demanar una nova llei més respectuosa amb una realitat museística que, a Catalunya, encara és essencialment local. I que duri.

³³ No puc tancar aquest article sense retre homenatge a tots aquells que han dedicat voluntat, hores i esforços per aixecar els museus locals, sovint sense cap reconeixement ni econòmic ni moral, i especialment a aquells que varen engegar el Museu de Gavà. Sense ells, mai no hauria entrat al món de l'arqueologia, el patrimoni i els museus, i aquest article no existiria